

آیین خطابه (2)

پدیدآورده (ها) : اکبریان، علی اصغر
میان رشته ای :: پیام :: پاییز 1389 - شماره 103 (ویژه نامه محرم)
از 116 تا 123

آدرس ثابت : <http://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/929763>

دانلود شده توسط : مرکز مدیریت حوزه های علمیه-کتابخانه ایت الله بروجردی
تاریخ دانلود : 29/04/1395

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) جهت ارائه مجلات عرضه شده در پایگاه، مجوز لازم را از صاحبان مجلات، دریافت نموده است، بر این اساس همه حقوق مادی برآمده از ورود اطلاعات مقالات، مجلات و تألیفات موجود در پایگاه، متعلق به "مرکز نور" می باشد. بنابر این، هرگونه نشر و عرضه مقالات در قالب نوشتار و تصویر به صورت کاغذی و مانند آن، یا به صورت دیجیتالی که حاصل و بر گرفته از این پایگاه باشد، نیازمند کسب مجوز لازم، از صاحبان مجلات و مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) می باشد و تخلف از آن موجب پیگرد قانونی است. به منظور کسب اطلاعات بیشتر به صفحه [قوانین و مقررات](#) استفاده از پایگاه مجلات تخصصی نور مراجعه فرمائید.

پایگاه مجلات تخصصی نور

www.noormags.ir

آیین خطابه (۲)

آداب و شرایط شنوندگان

تلخیص و تنظیم: علی اصغر اکبریان *

اشاره

کتاب "کبریت احمد در شرایط منبر" نوشته آیت الله محمد باقر بیرجندی، مطالبی در خور دانستن و به کار بستن برای واعظان و خطیبان دارد. نویسنده که در اواخر دوران قاجاریه می‌زیسته، در مقاله اول کتاب، توصیه‌های خود را به گردانندگان مجالس وعظ و خطابه ارائه کرده است. این مقاله از سه بخش و چهار فصل و یک مقدمه تشکیل شده است. فصل اول در فضیلت موعظه، فصل دوم درباره شرایط و ویژگی‌های تبلیغ و مبلغان، فصل سوم درباره شرایط شنوندگان و فصل چهارم درباره شرایط و آداب مجالس است. از آنجا که آگاهی از مطالب این کتاب برای خوانندگان گرامی پیام مفید می‌نمود، خلاصه‌ای از مطالب مذکور تهیه شد که بخش اول آن تحت عنوان «شرایط و ویژگی‌های تبلیغ و مبلغان» در شماره پیشین پیام درج گردید، هم اینک بخش دوم و پایانی آن تقدیم حضور می‌گردد.

چکیده

مجالس علمی و محافل ذکر اهل بیت علیهم‌السلام و درک محضر دانشمندان از دیدگاه اسلام بسیار ارزشمند است و فراوان به آن توصیه شده است. اینک سخن در این است که برای حضور در مجالس علمی و معنوی به عنوان شنونده، چه آداب و شرایطی در اسلام بیان شده است؟ مقاله حاضر با عنوان آداب و شرایط مستمعین پاسخگویی به این پرسش است.

کلید واژه‌ها: خطابه، شنوندگان، آداب و شرایط.

مجالس ذکر اهل بیت علیهم السلام همواره مورد عنایت ویژه امامان

معصوم علیهم السلام بوده است؛ چنانکه امام صادق علیه السلام به داوود بن سرحان فرمود:

«يَا دَاوُدُ أبلغ مَوَالِي عَنِّي السَّلَامَ وَ أَنِّي
أقولُ رَحِمَ اللهُ عَبدًا اجْتَمَعَ مَعَ آخَرَ فَتَذَاكَرَ
أَمْرًا فَإِنَّ نَالَهُمَا مَلِكٌ يَسْتَغْفِرُ لَهُمَا وَ مَا

اجْتَمَعَ اثْنَانِ عَلَيَّ ذِكْرِنَا إِلَّا بَاهَى اللهُ تَعَالَى
بِهِمَا الْمَلَائِكَةَ فَإِذَا اجْتَمَعْتُمْ فَاسْتَعْلُوا بِالذِّكْرِ فَإِنَّ فِي اجْتِمَاعِكُمْ وَ مُذَاكِرَتِكُمْ إِحْيَاءَنَا وَ
خَيْرَ النَّاسِ مِنْ بَعْدِنَا مَنْ ذَاكَرَ بِأَمْرِنَا وَ دَعَا إِلَيَّ ذِكْرِنَا.»^۱

ای داوود! سلام ما را به شیعیانمان برسان و از جانب من به ایشان بگو: خداوند رحمت کند بندهای را که با شخص دیگری همراه شود تا امر ما را ذکر کنند؛ پس سومین آنها فرشته‌ای است که تا زمانی که از هم جدا شوند برای آنها استغفار می‌کند. زمانی که دور هم جمع می‌شوید به ذکر و یاد ما مشغول شوید که با این کار، امر ما احیا می‌شود و بهترین مردم کسانی‌اند که امر ما را ذکر کنند و به آن بازگردند؛ یعنی پیوسته به یاد ما باشند.

مرکز تحقیقات کامپیوتر علوم اسلامی

شرایط و آداب مستمعین

در متون دینی، آداب و شرایط ویژه‌ای برای حضار و مستمعان در مجالس علمی و معنوی ذکر شده که عبارت‌اند از:

۱. خلوص نیت

از اولین آداب، آن است که شخص با نیت پاک و برای رضای خداوند متعال در مجالس معنوی حضور یابد؛ زیرا نیت، کارها را ارزشمند و به گوهری گرانبها مبدل می‌سازد.

امام علی علیه السلام می‌فرماید:

«النَّيَّةُ أَسَاسُ الْعَمَلِ.»^۲

نیت، پایه و اساس عمل است.

همچنین می‌فرماید:

«مَنْ حَسَنَتْ نِيَّتَهُ كَثُرَتْ مَثْوِيَّتُهُ.»^۳

کسی که نیتش نیکو باشد، پاداشش فراوان می‌شود.

۲. نشاط و شادابی

از دیگر شریط حضور در مجالس دینی، نشاط و شادابی است و حاضران باید با کمال آمادگی و شرایط روحی مساعد، در این گونه جلسات حضور یابند تا مطالب در جانشان تأثیر گذارد و گرنه سبب خستگی خود و دیگران خواهند شد. در تعلیمات دینی ما نیز توصیه شده است که حتی عبادات را باید هنگام نشاط و شادابی و با حضور قلب به جا آورد و در مواردی از عبادت در حال کسالت و خستگی نهی شده و فرموده‌اند در صورتی که نشاط و حضور قلب دارید به نوافل پردازید و گرنه به انجام فرائض اکتفا کنید؛ از این رو روایت شده است که حضرت موسی بن جعفر علیه السلام هر گاه مهموم بود، نوافل مرتبه را انجام نمی‌داد.^۴

در نهج البلاغه هم آمده است:

«إِنَّ لِقُلُوبِ إِقْبَالًا وَ إِذْبَارًا فَإِذَا أَقْبَلَتْ فَاحْمِلُوهَا عَلَى التَّوَّافِلِ وَإِذَا أَذْبَرَتْ فَاقْتَصِرُوا بِهَا عَلَى الْفَرَائِضِ.»^۵

قلب‌ها زمانی/به عبادت/روی می‌آورند و زمانی/به آن/پشت می‌کنند، پس هنگامی که روی آورند، نافلة‌ها را نیز به جای آورید و زمانی که پشت کردند، به واجبات بسنده کنید.

همچنین آن حضرت به کمیل فرمود:

«يَا كُمَيْلُ لَيْسَ الشَّانُ أَنْ تُصَلِّيَ وَ تَصُومَ وَ تَتَصَدَّقَ [إِنَّمَا] الشَّانُ أَنْ تَكُونَ الصَّلَاةُ فُعَلَتْ بِقَلْبِ تَقِيٍّ وَ عَمَلٌ عِنْدَ اللَّهِ مَرْضِيٌّ وَ خُشُوعٌ سَوِيٌّ وَ إِتْقَانٌ لِلْجِدِّ فِيهَا.»^۶

ای کمیل! مهم این نیست که نماز بخوانی و روزه بگیری و صدقه بدهی بلکه باید نماز را با قلبی صاف و زلال بخوانی و عملت مورد قبول خدا باشد و خشوعی کامل در اعمال داشته باشی و اعمالت را با تلاش حفظ کنی.

۳. رعایت ادب و احترام مجلس

شنونده باید با رعایت ادب و خضوع در مجلس حاضر شود و خود را از محرماتی مانند: نگاه به نامحرم، عیب‌جویی از قاری و مستمعین، غضب محل نشستن دیگران، اذیت کردن همنشینان و کارهای بیهوده حفظ کند.

از این رو برخی از مجالس که با درآمد حرام برپا می‌شود یا در آن به فقرا و مستمندان بی‌توجهی و توهین می‌شود، دیگر محل ذکر و صلوات بر پیامبر صلی الله علیه و آله و آل علیهم السلام و نزول ملائکه نیست. یکی دیگر از آداب مهم در جلسات، رو به قبله نشستن است؛ زیرا با این کار، احترام خانه خدا حفظ می‌شود. در روایتی آمده است:

«خَيْرُ الْمَجَالِسِ مَا اسْتُقْبِلَ بِهِ الْقِبْلَةُ.»^۷

بهترین مجلس آن است که در آن رو به قبله بنشینند.

برای همین است که خطیب جمعه پشت به قبله می‌ایستد تا مستمعین رو به قبله باشند.

۴. دوری از تکبر

ادب دیگر این است که افراد با هر مقام و موقعیتی از حضور در مجالس معنوی کوتاهی یا تکبر نوزند بلکه با اشتیاق و فروتنی در آن شرکت کنند تا از برکات معنوی اش بهره‌مند گردند. چنانکه حضرت موسی علیه السلام - که از پیامبران اولوالعزم و مقامش بالاتر از حضرت خضر بود- در فراگیری علوم و معارف، از حضور در محضر حضرت خضر علیه السلام تکبر نوزید و متواضعانه از او خواست که وی را به شاگردی بپذیرد. قرآن کریم داستانش را در سوره کهف بیان نموده است.^۸

در روایت آمده است که خداوند متعال به حضرت داوود علیه السلام وحی فرمود:

«كَمَا أَنْ أَقْرَبَ النَّاسِ مِنْ اللَّهِ الْمُتَوَاضِعُونَ كَذَلِكَ أَبْعَدُ النَّاسِ مِنْ اللَّهِ الْمُتَكَبِّرُونَ.»^۹

همان‌گونه که نزدیک‌ترین مردم به خداوند متواضعان هستند، دورترین و مغبوض‌ترین آنها نزد او، متکبران هستند.

حضرت عیسی علیه السلام فرمود:

«طُوبَى لِمُتَوَاضِعِينَ فِي الدُّنْيَا هُمْ أَصْحَابُ الْمُنَابِرِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ طُوبَى لِمُصْلِحِينَ بَيْنَ النَّاسِ فِي الدُّنْيَا هُمْ الَّذِينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ طُوبَى لِمُطَهَّرَةِ قُلُوبِهِمْ فِي الدُّنْيَا هُمْ الَّذِينَ يَنْعَمُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.»^{۱۰}

خوشا به حال فروتنان در دنیا که آنان صاحبان مقامات والا در روز قیامت‌اند! خوشا به حال اصلاح‌دهندگان میان مردم در دنیا که روز قیامت وارثان فردوس هستند و خوشا به حال کسانی که دلشان در دنیا پاک است و روز قیامت در رفاه و نعمت‌اند.

۵. استفاده بهینه از مجلس علم

شنونده زمانی که در مجلس می‌نشیند باید ذهن خود را از خیال‌ها و موضوع‌های دیگر خالی کند و

همه حواسش متوجه سخنران یا قاری باشد تا بر علم و معرفتش افزوده شود.

امام صادق علیه السلام فرمود:

«جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ ص فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا حَقُّ الْعِلْمِ ؟ قَالَ
 الْإِنصَاتُ لَهُ قَالَ ثُمَّ مَهْ؟ قَالَ الْإِسْتِمَاعُ لَهُ قَالَ ثُمَّ مَهْ؟ قَالَ الْحِفْظُ لَهُ

ادب دیگر حضور در مجالس وعظ و ذکر
 اهل بیت علیهم السلام حضور با طهارت است.
 مردی از رسول خدا صلی الله علیه و آله پرسید: ای رسول خدا! علم چیست؟ آن حضرت
 فرمود: ساکت و خاموش بودن. پرسید: بعد از آن چیست؟ فرمود: گوش
 دادن. عرض کرد: بعد از آن چیست؟ فرمود: حفظ کردن و به خاطر سپردن. پرسید: بعد از
 آن چیست؟ فرمود: عمل کردن به آن. پرسید: بعد از آن چیست؟ فرمود: نشر آن علم.

ع. حضور با طهارت

ادب دیگر حضور در مجالس وعظ و ذکر اهل بیت علیهم السلام حضور با طهارت است؛ البته اگر این مجالس
 در مسجد یا حرم‌های شریف امامان معصوم علیهم السلام برگزار گردد، افراد جنب و حیض بدون طهارت نباید وارد
 مجلس شوند و چنانچه با چنین حالتی در مسجد یا حرم امامان معصوم علیهم السلام وارد شوند، مرتکب کار حرام
 شده‌اند؛ اگر هم در غیر مسجد و حرم ائمه علیهم السلام برگزار شود ادب اقتضا می‌کند که با طهارت و وضو در
 مجلس حضور یابند؛ زیرا مجلس ذکر اهل بیت علیهم السلام مجلس حضور فرشتگان است و نورانیت ویژه‌ای دارد.
 رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

«مَا اجْتَمَعَ قَوْمٌ يَذْكُرُونَ فَضَلَ عَلَيَّ بِنِ أَبِي طَالِبٍ عليه السلام إِلَّا هَبَطَتْ عَلَيْهِمْ مَلَائِكَةُ السَّمَاءِ حَتَّى
 تَحْفَ بِهِمْ فَإِذَا تَفَرَّقُوا عَرَجَتْ الْمَلَائِكَةُ إِلَى السَّمَاءِ فَيَقُولُ لَهُمُ الْمَلَائِكَةُ إِنَّا نَسَمُّ مِنْ رَائِحَتِكُمْ
 مَا لَا نَسْمُهُ مِنَ الْمَلَائِكَةِ فَلَمْ تَرَ رَائِحَةَ أَطْيَبَ مِنْهَا فَيَقُولُونَ كُنَّا عِنْدَ قَوْمٍ يَذْكُرُونَ مُحَمَّدًا
 وَ أَهْلَ بَيْتِهِ عليهم السلام فَعَلِقَ عَلَيْنَا مِنْ رِيحِهِمْ فَتَعَطَّرْنَا فَيَقُولُونَ أَهْبُطُوا بِنَا إِلَيْهِمْ فَيَقُولُونَ تَفَرَّقُوا وَ
 مَضَى كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ إِلَى مَنْزِلِهِ فَيَقُولُونَ أَهْبُطُوا بِنَا حَتَّى نَتَعَطَّرَ بِذَلِكَ الْمَكَانِ.»^{۱۱}

جمع نمی‌شوند گروهی که ذکر فضایل علی بن ابی‌طالب علیه السلام را بگویند، مگر آنکه ملائکه
 نازل می‌شوند و اطراف آنها را می‌گیرند تا آن گروه متفرق شوند، آن‌گاه به سمت آسمان
 بالا می‌روند و دیگر ملائکه آسمان به آنها می‌گویند: از شما بویی استشمام می‌کنیم که
 در فرشته‌های دیگر نیست و تا به حال رایحه‌ای خوش‌بوتر از این نبویده‌ایم، در جواب به
 آنها می‌گویند: ما از نشستن با مردمی که ذکر نام محمد صلی الله علیه و آله و اهل بیتش بر لبانشان بود،
 خوش‌بو شدیم، ملائکه آسمان می‌گویند: ما را هم ببرید تا در کنار آنان بنشینیم، می‌گویند:
 آنان متفرق شدند و به خانه‌های خود رفتند. ملائکه آسمان می‌گویند: پس ما را به آنجا
 ببرید تا از آن مکان معطر شویم.

در روایتی آمده است که ابوبصیر در حالت جنابت به مجلس امام

صادق علیه السلام وارد شد. آن حضرت نگاه تندى به او کرد و فرمود:

«تَدْخُلُ بَيْتَ الْأَنْبِيَاءِ وَأَنْتَ جُنُبٌ؟ قَالَ أَعُوذُ
بِاللَّهِ مِنْ غَضَبِ اللَّهِ وَغَضَبِكَ وَقَالَ اسْتَغْفِرُ اللَّهَ
وَلَا أَعُوذُ.»^{۱۳}

این گونه وارد خانه انبیا می شوی در حالی که
دچار جنابتی؟! ابوبصیر گفت: از خشم خدا و
خشم شما به خدا پناه می برم.

ایجاد سر و صدا و شلوغی، مجروح
کردن خود با کارد و خنجر، قمه زدن،
کوبیدن سر به در و دیوار و ستون، خود
را در آتش افکندن و ... از مصادیق
کارهای جاهلانهای است که در اسلام
ممنوع است.

واضح است که حرمت داخل شدن به مساجد با این حالت

ناشایست به جهت احترام به مساجد است و احترام به معصومین علیهم السلام بیشتر از مساجد است.
در مجالس دیگر به غیر از مساجد و مشاهد ائمه (مانند حسینیه ها و ...) حضور شخص حائض و جنب
جایز است؛ حتی در مجالسی که احادیث و روضه ائمه ذکر می شود؛ ولی چون این اماکن مورد توجه حضرات
ائمه طاهرين علیهم السلام است و ملائکه در آن رفت و آمد می کنند، وجود این اشخاص ملائکه را می آزارد؛ از این رو
حضور آنها در این مجالس شایسته نیست و مورد پسند خدا و رسول خدا صلی الله علیه و آله واقع نمی شود.

۱۷. پرهیز از کارهای جاهلان

از دیگر آداب مجالس وعظ و سخنرانی، پرهیز از کارهای جاهلانهای است که سکوت و نظم مجلس
را بر هم می زند. ایجاد سر و صدا و شلوغی، مجروح کردن خود با کارد و خنجر، قمه زدن، کوبیدن سر به
در و دیوار و ستون، خود را در آتش افکندن و ... از مصادیق کارهای جاهلانهای است که در اسلام ممنوع
است و هیچ ردپایی از این گونه کارها برای نشان دادن حزن و اندوه و عزاداری برای سالار شهیدان در
سیره معصومین علیهم السلام دیده نمی شود و پیروان شان نیز در مجالسی که خود ائمه علیهم السلام حضور داشتند دست
به چنین کارهایی نزنه اند.

اما بر سر ریختن خاک و خاکستر - مانند رفتار اهل کوفه پس از شنیدن خطبه فاطمه صغری - و
لطمه زدن به سر و صورت و سینه زدن در عزای امام حسین علیه السلام ظاهراً جایز است.

امام صادق علیه السلام فرمود:

«لَا شَيْءَ فِي اللَّطْمِ عَلَى الْخُدُودِ سِوَى الْإِسْتِغْفَارِ وَالتَّوْبَةِ وَقَدْ شَقَّقَنَ الْجُيُوبَ وَلَطَمَنَ الْخُدُودَ
الْقَاطِمِيَّاتِ عَلَى الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ علیه السلام وَعَلَى مِثْلِهِ تَلَطَّمَ الْخُدُودُ وَتَشَقَّقُ الْجُيُوبُ.»^{۱۴}

در ضربه زدن به گونه، چیزی جز استغفار و توبه نیست؛ زیرا زنان فاطمی در ماتم حسین بن علی علیه السلام به گونه خود می‌زدند و گریبان پاره می‌کردند، پس برای کسی مانند حسین علیه السلام بر گونه‌های خود زنید و گریبان پاره کنید.

و مؤید این مطلب، عمل امام حسن عسگری علیه السلام است که پیراهن خود را در عزای پدر بزرگوارش چاک داد و مگر نه این است که حضرت رسول صلی الله علیه و آله فرمود: «من و علی هر دو پدران این امت هستیم»^{۱۵} و مشخص است که حق آن بزرگواران از پدر برای ما بزرگ‌تر است.

نقل شده است که عقیله بنی هاشم حضرت زینب علیها السلام در مجلس یزید ملعون، در عزای برادرش سیدالشهدا علیه السلام در جمع زنان، گریبان لباس خود را پاره نمود و از حال رفت.^{۱۶}

نتیجه گیری

از مجموع آنچه گذشت نتیجه گرفته می‌شود که برای حضار و شنوندگان مجالس علمی، آداب و شرایطی در اسلام ذکر شده است که عبارت‌اند از:

۱. حضور مخلصانه
۲. شادابی و نشاط
۳. رعایت ادب و احترام مجلس
۴. دوری از تکبر
۵. استفاده بهینه از مجلس علم
۶. حضور با طهارت
۷. پرهیز از کارهای جاهلانه

پی نوشت:

۱. بشارة المصطفى المرتضى، ص ۱۱۰؛ بحار، ج ۱، ص ۲۰۰.
۲. شرح غررالحکم، ج ۱، ص ۲۶۰.
۳. همان، ج ۵، ص ۴۴۴.
۴. الوسائل، ج ۴، ص ۶۸. أَنْ أَبَا الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ إِذَا اغْتَمَّ تَرَكَ الْخُمْسِينَ.
۵. نهج البلاغة، ص ۵۳۰. (حکم أمير المؤمنین علیه السلام)، ح ۳۱۲؛ الکافی، ج ۳، ص ۴۵۴.
۶. بشارة المصطفى، ص ۲۸؛ تحف العقول، ص ۱۷۴.
۷. الوسائل، ج ۱۲، ص ۱۰۹؛ منية المرید، ص ۲۰۶.
۸. رک. کشف، آیه ۶۶-۸۲.
۹. کافی ج ۲، ص ۱۲۳.
۱۰. مجموعه ورام (تنبيه الخواطر)، ح ۱۱، ص ۲۰۱.
۱۱. بحار الانوار، ج ۲، ص ۲۸.
۱۲. مستدرک الوسائل، ج ۱۲، ص ۳۹۲.
۱۳. رجال کشی، ص ۱۷۰؛ بحار الانوار، ج ۹۷، ص ۱۳۰.
۱۴. تهذیب الاحکام، ج ۸، ص ۳۲۵.
۱۵. بحار الانوار، ج ۳۶، ص ۱۱.
۱۶. بحار، ج ۴۵، ص ۱۳۲. أَهْوَتْ إِلَى جَنَّتِهَا فَشَقَّتْهُ.

مرکز تحقیقات کامپیوتر علوم اسلامی

